
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Szlovák címerek

Prof. PhDr. Jozef Novák DrSc: A történelem segédtudományai művelőinek nesztorja északi szomszédunknál. Az elmúlt évtizedekben felnőtt szakembergárda képviselői szinte minden esetben az ő tanítványai, munkatársai stb. közül kerültek ki. A professzor úr fő kutatási területe egy életen át elsősorban a kommunális heraldika, szfragisztika volt. Ezen témák részletes kutatásával az 1950-es évek közepén kezdett el foglalkozni. Vizsgálatait az – akkori – csehszlovákiai forrásörzöhelyeken túl magyarországi levéltárakra is kiterjesztette. A kutatások első összefoglaló jellegű eredményei bő évtizeddel ezután láttak napvilágot. 1967-ben jelent meg a „Slovenské mestské a obecne erby” (Szlovák városi és községi címerek) című mű első kiadása, 1972-ben a második kiadása is napvilágot látott. Ezeket a köteteket a heraldika és szfragisztika – magas színvonalú – magyarországi művelői is ismerik, használják. A tárgykörben írt további fontosabb publicációi között megemlíthető az „Erby miest vyhlásených za pamiatové rezervácie” (Műemlékvédelem alatt álló városok heraldikája, Bratislava 1986), és az „Erby a pečate Bratislavy” (Bratislava – Pozsony – címerei, pecsétei, Bratislava 1990). Novák professzor nagy számban publikált – vonatkozó – írásokat különféle évkönyvekben, tanulmánykötetekben, központi és helyi periodikákban az egyes települések általa feltárt heraldikai, szfragisztikai emléksanyagáról.

A szerző kiemeli, hogy különféle oldalakról kapott inspirációkat pályája során egy összefoglaló heraldikai-szfragisztikai mű megírására. E munkájában nagy hatást gyakorolt rá az az utóbbi évtizedben megnövekedett érdeklődés, amely a szlovákiai kommunális heraldika vonatkozásában megnyilvánult. Befolyásolta a települések jelképeinek alkotása, újraalkotása is. Természetesen Novák professzor széles körű szakmai tevékenysége pedig láthatóan inspirálta ezt a folyamatot Szlovákiában.

Elsősorban az ő munkássága nyomán, hatására a kiszélesedő szlovák kommunális heraldika megítélése pozitív lehet, ezt csupán minimális negatív külső tényezők befolyásolták. Bár (Csehszlovákiában) Szlovákiában a

szocialista korszakban is döntően a korábbi, 1918 előtti városi és települési címerek voltak használatban, egyes települések jelképei mutattak csupán szocialista jellegzetességeket. Ezek mindegyikét megváltoztatták a rendszerváltást követően. A közlemültban alkotott szlovák kommunális jelképek döntő része is hagyományos jellegű. Megmaradt pl. az egyházi karakterű, ún. beszélő címerek használata, ahol a címerben megjelenik a település nevében szereplő szent alakja, pl. Túrócszentmárton (Martin), Liptószentmiklós (Liptovsky Mikulas), Pozsonyszentgyörgy (Jur pri Bratislava). Más esetekben a településen – egykor – jellegzetes foglalkozások jelképei kerültek a címerbe, pl. Privigyé (Prievidza), Bazin, Garamszentkereszt (Ziar nad Hronom).

Az utóbbi években – lényegében – csak a jelen mű megírására koncentrált. Őszintén remélte, hogy – tekintettel idős korára – megfelelően el tudja végezni ezt a hatalmas munkát, be tudja fejezni „nagy művét”.

Novák professzor hangsúlyozza, hogy a kommunális heraldikai anyag tanulmányozása során az eléje került történelmi források sokrétű elemzést, értelmezést tesznek lehetővé. E vonatkozásban igen fontos lehet pl. az egyes jelképek fejlődéstörténete, illetve az egyes ábrázolások változatosága is. A települések jelképei vizsgálatánál legjelentősebb forráscsoportnak a – sokrétű – szfragisztkai anyagot tartotta. Hangsúlyozza, hogy a jelképek – természetszerűen – változásokon mentek keresztül, ha maga az azt használó város jogállása megváltozott. A pecséteken, az évszázadok során nem feltétlenül csak pajzsba foglalt jelképek szerepeltek. A szfragisztkai emlékek szoros kapcsolatban vannak a korabeli írásbeliséggel. A szerző különös jelentőséget tulajdonított kutatása során a legkorábbi – ismert – pecsétek tanulmányozásának. Adott esetben ez egyes iratok pontosabb datálását is lehetővé tette. A vizsgált térség, Szlovákia mai területe (a történelmi Felvidék) az egykori ország más területei jelképhasználatával sok hasonlóságot mutatott, akár évszázadokon keresztül. Így sokszor előfordult, hogy egyes (évszámmal is datált, stb.) pecsétet, még évszázadokkal később is használtak.

A pecsétek által megőrzött szimbólumok, sokszor nagyon fontos – egyedi – kordokumentumok. Részletes vizsgálatuk helytörténeti szempontból sem érdektelen. Novák professzor a lehetőségek szerinti legrészletesebb elemzést alapvető feladatának tekintette. Az adott területen (illetve azzal kapcsolatban) fennmaradt városi és községi pecséteket (címereket) s azok változatait a teljesség igényével gyűjtötte össze, írta le, elemezte. Mindig közli a pecsétek köriratát is. Részletesen kitért az esetleges módosulásokra, változásokra. Természetesen feltehető, hogy nem minden egykori változat

maradt egyáltalán fenn, illetve került elő a kutatás során. A kötetek vonatkozásában a fennmaradt anyag alapján bizonyos művészettörténeti jellegű vizsgálatok is folytak. A feldolgozott hatalmas forrásanyag elemzése művelődéstörténeti szempontból sem érdektelen. A szimbólumok között gyakoriak voltak egykori – jellegzetes – helyi iparágakra való utalások, pl. fazekasság, üveghuta, huta, kovácsmesterség. Különösen a legrégebbi emlékeken gyakoriak a sokrétű, szakrális vonatkozások is. A szfragisztkai-heraldikai emlékek, akár jelentős hagiográfiai forrásbázist is jelenthetnek.

A kötetek anyaga kapcsán megállapítható, hogy az egykori jelképeket használó települések egy része önálló formában ma már nem létezik. Elsősorban beolvadtak nagyobb városokba, azok részeivé váltak.

Novák professzor gazdag életműve betetőzésének szánta e köteteket. Azonban egyuttal reméli, hogy további kutatások megbízható kiindulását is jelentik a jövőben jelen könyvei. Feltehetően a későbbiekben előkerülő adatok tovább pontosíthatják a vizsgált anyagról szóló ismereteinket.

A megírt pecsét-(címer-)kataszter a Szlovák Köztársaság jelenlegi települési rendszeréhez igazodik. A hivatalos statisztikai adatok szerint (2008. április 10-én) itt 2926 önálló település volt. A feldolgozott (és a kötetben is megjelenített) települések száma azonban – tekintettel a különféle változásokra – mintegy 4000 körüli.

A mű a települések szlovák nevének alfabetikus sorrendjében tárgyalja az egyes helyszíneket. Rövid történeti összefoglalást olvashatunk mindegyik esetben. A szerző feltétlenül közli az adott település legkorábbi, ismert említését. A település történetének legfontosabb részletein túl olvashatunk a – téma szempontjából fontos – fennmaradt forrásokról is. A közölt rendszert a szerző enciklopédikusnak tartja (különös tekintettel az egykori önálló települések vonatkozásaira). A szerző kitér birtoklástörténeti témakörökre is, s adott esetben ennek a szimbólumokban való tükröződésére is. Ír a település privilégiumairól, a lakosságról.

Forrásnak mindvégig – elsősorban – a levéltárakban fellelhető emlékeket tekintette. Egyes esetekben közöl csak az irodalomból, illetve csak leírások alapján ismert pecséteket, címereket.

A szerző minden esetben törekedett a legkorábbi ismert pecsét, címer, illetve a legkésőbbi (1918 körüli) közlésére.

Az egyes címereknél olvashatunk e jelképek mai használatáról. Megemlíti a szimbólumok (újra-) tervezőit, a címerek modern-kori hivatalos regisztrálásának időpontját.

Az igen nagy számban közölt fekete-fehér illusztrációk, illetve vonalas rajzok – különböző szempontok szerint is – igen jól használhatók.

A műben rendkívül széles forrásközlést és szakirodalmi hivatkozást találunk. Ez nagyon előnyös az olvasók számára. A felhasznált forrásokat, a szakirodalmat mindkét kötet végén közli. A motívumok, szimbólumok stb. mutatója a 2. kötet végén található.

Novák a témakör kapcsán a legkülönbélebb szlovákiai országos (közpon-ti) és helyi, egyházi levéltár anyagát használta. Pl. Archív mesta Bratislava (Pozsony város Levéltára), Archív mesta Kosice (Kassa város Levéltára).

Az elmúlt évtizedekben magyarországi levéltárakban is bővítette anyagát. Így, a Magyar Országos Levéltárban, elsősorban az Altenburger-féle pecsétygyűjteményt tanulmányozta. De megfordult pl. az esztergomi Prímási Levéltárban, illetve a Nógrád Megyei Levéltár salgótarjáni részlegénél is.

A szerző igen széles körben magán- és jogi személyekkel folytatott szakmai levelezései eredményeit is beépítette. Múzeumi gyűjtemények vonatkozó anyagai sem maradtak ki az anyaggyűjtésből, pl. Gemersko-malohontské Múzeum (Gömör-Kishonti Múzeum) Rimavska Sobota (Rimaszombat), Horehronské Múzeum (Felső Garamvidéki Múzeum), Brezno (Brezsnóbánya), Krajské Múzeum (Kerületi Helytörténeti Múzeum), Presov (Eperjes), Liptovské Múzeum (Liptói Múzeum), Ruzomberok (Rózsashegy). De kutatót pl. a Magyar Nemzeti Múzeumban is.

A rendkívül gazdag bibliográfiát, az I. kötetben a 677–709. oldalakon, míg a II. kötetben az 597–635. oldalakon közölte. Döntően szlovák és magyar nyelvű publikációkra hivatkozik. De előfordulnak pl. német és cseh nyelvű közlésekre történő utalások is.

A bibliográfiában egyaránt találhatók korai, régebbi, de a legújabb időszakban keletkezett anyagok is. Egyes esetekben csak kéziratban levő materiákat is említ.

A közvetlen történelmi segédtudományi, heraldika, szfragisztika, vexillológia, genealógia műveken túl még nagyon sok vonatkozó, kapcsolódó anyagról olvashatunk a bibliográfiában, így levéltári, irattani jellegű forrásokat is említ. Megtalálhatók pl. múzeumi katalógusok. De köztörténeti, hadtörténeti, művelődéstörténeti, egyháztörténeti anyagok sem kerültek el a szerző figyelmét. Rendkívül nagymértékben támaszkodik a helytörténeti, honismereti közlések (nálunk gyakorlatilag teljesen ismeretlen) anyagára. Még felhasználható turisztikai kiadványokat is idéz.

E kötetek nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő teljesítménynek tekinthető kézikönyvek, forrásmunkák. Emlékezetem szerint egy teljes, napjainkban létező állam területének megfelelően még senki sem készített szfragisztikai, heraldikai katasztert. Azaz a recenzált műhöz hasonló alkotás nem ismert a nemzetközi szakirodalomban.

Megítélésem szerint e műnek mindenképpen ott a helye a nagy magyarországi tudományos könyvtárak polcain. Sőt – a szlovák nyelvet többnyire nem ismerő, e nyelven nem olvasó – igényesebb magyar szakemberek kézikönyvtárában is.

Jozef Novák: Pecate miest a obci na Slovensku. I. zväzok – A–M., II. zväzok N–Z. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave kiadása, Bratislava I. kötet 2008. ISBN 978-89236-48-0 , EAN 9788089236480, ISBN 978-80-89236-49-7, EAN 978808923, 717 oldal. Igen gazdag fekete-fehér képanyaggal. Bratislava 2. kötet 2008. ISBN 978-80-89236-48-0, EAN 9788089236480., ISBN 978-80-89236-53-4., EAN 9788089236534. 643 oldal. Igen gazdag fekete-fehér képanyaggal. – Érdekeség, hogy az egyes kötetek eltérő példányszámban jelentek meg, az első kötet 720, a második 648 példányban látott napvilágot. A második kötetben – rövid – német (553–557 pp.) és angol (559–561 pp.) nyelvű összefoglaló is olvasható (a teljes műről).

Pandula Attila